

РОЗДІЛ 2 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'44:81'253

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МАРКЕРІВ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ КІНОГЕРОЯ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІАЛУ «ТЕОРІЯ ВЕЛИКОГО ВИБУХУ»)

FEATURES OF TRANSLATION OF LINGUISTIC PERSONALITY TRAITS OF THE FILM CHARACTER (BASED ON THE SERIES "THE BIG BANG THEORY")

Бездітко А.Р.,

*orcid.org/0000-0002-5634-0034**викладач кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України*

Стаття присвячена виявленню особливостей перекладу маркерів мовної особистості Шелдона Лі Купера на лексичному та синтаксичному мовних рівнях. Дослідження мовленнєвого портрета головного героя серіалу «Теорія великого вибуху» здійснюється з урахуванням принципів типологічної диференціації мовних особистостей. Особливу увагу приділено психологічним характеристикам Шелдона Лі Купера та його комунікативній компетенції. Проаналізовано основні типи та специфіку перекладу маркерів мовної особистості Шелдона Лі Купера.

Ключові слова: маркери, мовна особистість, мовний рівень, типологічна диференціація, переклад.

Статья посвящена выявлению особенностей перевода маркеров языковой личности Шелдона Ли Купера на лексическом и синтаксическом языковых уровнях. Исследование речевого портрета главного героя сериала «Теория большого взрыва» осуществляется с учетом принципов типологической дифференциации языковых личностей. Особое внимание уделено психологическим характеристикам Шелдона и его коммуникативной компетенции. Проанализированы основные типы и специфику перевода маркеров языковой личности Шелдона Ли Купера.

Ключовые слова: маркеры, языковая личность, языковой уровень, типологическая дифференциация, перевод.

The article highlights features of English-Ukrainian translation of linguistic personality traits of Sheldon Lee Cooper at lexical and syntactic language levels. The study of linguistic portrait of the main character of the serial "The Big Bang Theory" is carried out with regard to principles of the typology of linguistic personalities. Close attention is paid to psychological traits of linguistic personality of Sheldon Lee Cooper and communicative competence of the character. The main types and specificity of translation of Sheldon's personality traits represented in language were analysed.

Key words: markers, linguistic personality, language level, typological differentiation, translation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства антропоцентризм є центром дослідження, що вивчає мовні одиниці не лише як елемент системи, а як творчий продукт носія національної культури. Антропоцентричні тенденції посилюють зацікавленість до ролі мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу та ролі самого комуніканта з його семіотичними можливостями.

Сучасні тенденції в гуманітарних науках дозволяють говорити про особистість у її найширшому значенні, пов'язаному з усіма сферами діяльності людини. У теорії мови та суміжних із нею дисциплінах центральне місце займає таке поняття як «мовна особистість». Це поняття останнім часом набуло категоріального статусу і ознак термінозначення, а його широке вживання засвідчує надзвичайну затребуваність звернення до людського фактору в мові, маркує антропологічний ракурс досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Інтерес до проблеми мовної особистості виріс у зв'язку з проведенням досліджень, присвячених вивченню особистості мовця в руслі таких мовознавчих дисциплін як традиційна лінгвістика, прагматика, психолінгвістика, соціолінгвістика та інших.

Шляхи формування мовної особистості закладено в низці концепцій теорії мовної особистості такими вченими, як Ф. Бацевич, Ю. Караулов, В. Красних, Т. Космеда, В. Карасик, О. Леонтьєв, Т. Кочеткова, В. Нерознак, С. Сухих.

Актуальність дослідження зумовлена потребою розробки та поповнення наукового інструментарію сучасної лінгвоперсонології як окремого напрямку лінгвістики та необхідністю вивчення мовної особистості в аспекті перекладу.

Мета дослідження – виявити особливості перекладу маркерів мовної особистості Шелдона

Лі Купера на лексичному та синтаксичному мовних рівнях.

Постановка завдання. Визначити сутність поняття мовної особистості та основні підходи до дослідження відповідного феномену. Схарактеризувати принципи типологічної диференціації мовних особистостей. Виявити маркери мовлення Шелдона Лі Купера на лексичному та синтаксичному мовних рівнях. Визначити способи перекладу, що забезпечують відтворення особливостей мовної особистості в іншій культурі.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до людини як мовної особистості втілюється в численних підходах до її вивчення та інтерпретації в сучасному мовознавстві. Мовна особистість є об'єктом вивчення одного з сучасних напрямів науки про мову – антрополінгвістики, що досліджує комунікативно-діяльнісні, когнітивні та інші форми існування мови в науковому просторі. Термін «мовна особистість» у 1987 р. був уведений до наукового обігу російським мовознавцем Ю. Карауловим [2], хоча вперше це поняття використав російський літературознавець і лінгвіст В. Виноградов. Перше звернення до цього терміна пов'язують із дослідженнями німецького вченого Лео Вейсгербера. За визначенням Ю. Караулова, мовна особистість – це особистість, виражена у мові (текстах) і через мову, це особистість, реконструйована в основних своїх рисах на базі мовних засобів [2, с. 38].

Нині поняття «мовна особистість» поширене у мовознавстві і його вивчають як систему «особистісних» феноменів (В. Красних), мовну та мовленнєву особистість (Ю. Прохоров), етносемантичну особистість (С. Воркачов), елітарну мовну особистість (О. Сиротиніна), мовну особистість західних та східних культур (Т. Снітко), словникову мовну особистість (В. Карасик), емоційну мовну особистість (В. Шаховський).

Теорія мовної особистості вийшла за межі лінгвістичного аналізу художнього тексту й отримала розвиток в інших напрямках лінгвістичної науки, об'єктом яких є комунікативна діяльність людини. В. Красних [6] вважає доцільним виокремлювати чотири різновиди особистості, що володіє певною мовою: 1) *людина, що говорить* – особистість, одним із видів діяльності якої є мовленнєва діяльність, що включає як процес породження, так і процес сприйняття мовленнєвих творів; 2) *мовна особистість* – особистість, що виявляє себе у мовленнєвій діяльності, володіючи певною сукупністю знань і уявлень; 3) *мовленнєва особистість* – особистість, що реалізує

себе у комунікації, обираючи та здійснюючи ту чи іншу стратегію і тактику спілкування, а також обираючи стратегію і тактику спілкування, а також обираючи та використовуючи той або інший репертуар засобів (як суто лінгвістичних, так і екстралінгвістичних); 4) *комунікативна особистість* – конкретний учасник комунікативного акту, що діє у реальній комунікації [6, с. 50–51].

Мовна особистість є сукупністю властивостей індивіда, що забезпечують породження власних висловлювань та сприйняття ним висловлювань інших. Природна здатність оволодівати мовою забезпечується мовною спроможністю індивіда, що є однією з уроджених характерних рис, притаманних кожній конкретній людині [6].

З огляду на варіативність вираження мотиваційно-прагматичного рівня структури мовної особистості виділяють поняття «*типологія мовної особистості*», яке визначають як стійку структуру, що відбиває індивідуальні особливості суб'єкта, який вступив у комунікацію, і мовленнєву поведінку, що детермінує його [4].

Типологія мовної особистості – одне із центральних проблемних питань лінгвістики. На сьогодні вчені-лінгвісти звернули свою увагу на людину як на мовну особистість, у той час як раніше об'єктом їх дослідження була мова як структура, система взаємозалежних елементів.

Властиві індивіду мовні форми одночасно є й індикатором його соціального статусу, рівня освіти, вікової та статевої приналежності, а також індивідуальних психологічних характеристик. Тому типологічна диференціація мовних особистостей може здійснюватися в руслі соціолінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики, етнолінгвістики [4, с. 196].

Вичерпної типології мовних особистостей ще не створено. Найприйнятнішою з них є типологія Ю. Караулова [2]. Типологія Ю. Караулова розглядається як структура мовної особистості, яка організована на трьох рівнях: *вербально-семантичний* (рівень структури мовної особистості автора аналізують щодо мовних одиниць, які демонструють володіння повсякденною мовою), *лінгвокогнітивний* (рівень структури мовної особистості вивчають з урахуванням мовних одиниць, що репрезентують статичну й відносно стабільну індивідуальну концептуальну картину світу автора тексту як носія конкретної мови) та *прагматичний* (рівень виявляє мотиви та цілі, що зумовлюють розвиток, поведінку, керують текстотворенням та, як наслідок, визначають ієрархію змістів і цінностей у мовній моделі світу)[2].

Одним із критеріїв диференціації мовних особистостей є рівень їх *комунікативної компетенції*. Помітними в цьому ракурсі є напрацювання лінгвістів Т. Кочеткової [5], О. Сиротиніної [8] та ін. За параметром рівнів сформованості комунікативної компетенції мовні особистості поділяється на *сильну* (креативність, висока свобода текстобудування будь-якої тематичної та жанрово-стилістичної оформленості, вільне володіння як усною так і письмовою формою мовлення та безпомилковий вибір форми мовлення у залежності від комунікативних цілей), *посередню* (володіння розмовним стилем та одним із функціональних стилів, необхідних професійно) та *слабку* (вживання жаргонізмів, просторічних елементів, грубої лексики). Представником кожного із цих типів є носій певної мовленнєвої культури [4, с. 201].

На сьогодні поширеними є психологічні класифікації мовної особистості. Найбільш авторитетними у цьому напрямку видаються напрацювання С. Сухих [9], який детально описав типи мовної особистості, обравши за визначальний психологічний чинник. У цьому ж ракурсі активно працюють українські дослідники Л. Лисиченко, І. Павлова та ін. Із огляду на особистісні риси індивідів С. Сухих виокремлює такі типи особистостей: *гармонійний* (домінуванням маркерів упевненості, позитивне ставленням до теми спілкування, дотриманням соціальних схем і норм, відсутністю вираженої боротьби за роль комунікативного лідера), *конфліктний* (грубо-статична установка, імпульсивність, бажання лідерства у спілкуванні, егоцентричність мовлення, наявність сарказму та іронії) та *імпульсивний* (лідерство у спілкуванні, порушення соціальних норм і схем, швидка зміна точок зору, схильність до негативної оцінки соціальних чинників) [4, с. 203].

Психологічний підхід зумовлює диференціацію комунікантів на *інтровертів*, *екстравертів* та *амбівертів* згідно з розробленим К. Юнгом [10] складом психічних функцій свідомості.

Особистості, що нестандартністю свого мовленням вирізняються з-поміж інших мовців, є перспективним об'єктом дослідження перекладознавства, оскільки, аналізуючи мовлення індивіда, який вільно та майстерно оперує мовними одиницями та є представником іншої нації, не лише збагачує мовну систему іншої нації, але й розширює фонові, культурні знання особистості, що сприймає текст перекладу.

Тому проблему мовної особистості треба розглядати з точки зору перекладознавства. «Теорія

перекладу» безпосередньо досліджує способи та трансформації перекладу. Широкий спектр питань щодо структурного поділу трансформацій досліджували такі вчені як А. В. Федоров, Я. І. Рецкер, В. Комісаров та ін.

Найбільш поширені лексичні трансформації – транслітерація, транскрипція, конкретизація; генералізація; прийом смислового розвитку; прийом цілісного перетворення; до граматичних трансформацій належать – заміна, перестановка, опущення та додавання. Основні типи комплексних або лексико-граматичних трансформацій охоплюють такі поширені перекладацькі прийоми, як: антонімічний переклад; експлікація (описовий переклад); компенсація [3].

З точки зору перекладацької теорії, телесеріал «Теорія великого вибуху» – є надзвичайно корисним та важливим у вивченні англійської мови, бо надає можливість оригінального сприйняття сучасного американсько-англійського варіанту мовлення. У свою чергу, Шелдон Лі Купер, як мовленнєва особистість, є надзвичайно цікавим для вивчення так як володіє високим рівнем комунікативної компетенції з максимальними індексами по усіх її показниках.

Великий обсяг активного словника є однією з рис сильної мовної особистості, у мовленні Шелдона простежуємо наявність значної кількості мовних одиниць, що свідчать про високий рівень інтелекту, що, власне, і виявляється наявністю мовних одиниць, що становлять певні лексичні шари, наприклад: *photon* – *фотон*; *pathology* – *патологія*; *formula* – *формула*; Наведені лексичні одиниці трансформуються із мови оригіналу у мову перекладу шляхом використання транслітерації.

Arbitrary unit – *довільна одиниця*; *proximal cause* – *непепірійна причина*; *valid hypothesis* – *допустима гіпотеза*; *social implication* – *соціальний підтекст*; *initial rate* – *початкова швидкість*. Для перекладу стійкий словосполучень було застосовано еквівалент.

Шелдон апозиціонує себе як індивідум із надприродними розумовими здібностями, а інших розглядає як другорядних, нінащо не здатних осіб, які своїм невіглаством стимулюють Шелдона до домінування над ними. Герой намагається заволодіти ініціативою у мовленнєвій комунікації, не любить, щоб його перебивали. Він досить часто буває різким, глузливим, егоцентричним. Під час спілкування, перехоплює ініціативу, перебиває, використовує вирази мовленнєвого тиску.

Sheldon: Why are you crying?

Penny: Because I'm stupid!

*Sheldon: That's no reason to cry. **One** cries because **one** is sad. For example, I cry because others are stupid, and that makes me sad.*

Шелдон: Чому ти плачеш?

Пенні: Тому що я дурна!

Шелдон: Це не причина для сліз. Люди плачуть, тому що сумують. Наприклад, я плачу через дурість інших і це робить мене сумним.

Наведений діалог трансформується із мови оригіналу у мову перекладу шляхом дослівного перекладу. Лексична одиниця «one» (хтось) була перекладена антонімічним шляхом – «люди» (всі).

Leonard: You are not Isaac Newton.

Sheldon: No, no, that's true. Gravity would have been apparent to me without the apple.

Леонард: Ти не Ісаак Ньютон.

Шелдон: Ясна річ. Гравітація була б очевидною для мене і без яблука.

Шелдон вважає себе найрозумнішим та найвидатнішим за всіх інших, що навіть категорично проти порівнювати себе із такою видатною особистістю як Ісаак Ньютон, так як він поступає Шелдону інтелектом. Репліки головного героя перекладені використовуючи дослівний переклад. Синтаксична структура відповідає мові оригіналу.

Шелдону притаманний швидкий темп мови, що свідчить про його здатність швидко мислити і розмірковувати – показник високого інтелекту. Для більшості людей, мова – це спосіб передавати інформацію, міркувати життєвими явищами і внутрішніми станами або просто отримувати задоволення від розмови. І тільки деякі, в тому числі і Шелдон, яким властивий аналітичний склад розуму та логічне мислення, розглядають мову як результат своїх роздумів.

Шелдон часто відчуває потребу в захопленні з приводу своєї персони або, приміром, своєї появи. Шелдон постійно вказує на свою перевагу серед своїх друзів, особливо на свій IQ, наприклад: *No one does a better job at pretending to be a person than I do. – Ніхто не прикидається людиною краще, ніж я.* Тут головний герой порівнює себе із чимось надприродним, що не підвладне розумінню і сприйманню іншими пересічними людьми. Наведене речення трансформоване за допомогою дослівного перекладу.

З огляду на емоційний характер Шелдона можна стверджувати, що він належить до амбівертного психотипу (поєднання рис інтроверсії та екстраверсії) із схильністю до інтроверсії. Шелдон – особистість, психічна енергія якої спрямована всередину, на самого себе; його думки, інтереси і навіть дії звернені на особисте «Я».

У зв'язку з цим у Шелдона проявляється схильність до рефлексії, постійного аналізу своїх психічних станів. Він через силу контактує з оточенням і гірше пристосовується до нього; замкнутий, переживає все в собі; захищається замість того, щоб дозволити себе формувати, не може підкоритися зовнішньому об'єкту.

Перебуваючи серед друзів, Шелдон не демонструє ніякого інтересу у формуванні соціальних відносин будь-якого роду з ким-небудь і задоволений своїм нинішнім колом спілкування, наприклад: *I'm a fan of anything that tries to replace actual human contact(Sheldon).* Я – прихильник усього, що може замінити фактичний людський контакт. Репліка головного героя перекладена використовуючи дослівний переклад.

Leonard: I did a bad thing.

*Sheldon: **Does it affect me?***

Leonard: No.

Sheldon: Then suffer in silence.

Леонард: Я скоїв дурницю.

*Шелдон: **Це якось мене стосується?***

Леонард: Ні.

Шелдон: Тоді стерпи це мовчки.

Поданий приклад трансформується у мову перекладу шляхом дослівного перекладу. Речення «Does it affect me?» було передано використовуючи смисловий розвиток.

Яскраве вираження інтровертності та соціопатії головного героя проявляється у його любові до віртуальних комунікацій через Інтернет та телефон використовуючи сучасні додатки. Таким чином Шелдон демонструє байдужість до будь-яких вербальних соціальних контактів та емоційно стійких й довготривалих відносин, наприклад: *Chat? We don't chat, at least not off-line. – Побазикаємо? Ми не базикаємо, принаймні off-line.*

Amy: Can we maybe put the phones down and have an actual human conversation?

Sheldon: We can, but thanks to Steve Jobs we don't have to.

Емі: Може ми покладемо телефони і поспілкуємося як нормальні люди?

Шелдон: Може. Але завдяки Стіву Джобсу, це зайве.

Речення «we don't have to» трансформовано у мову перекладу шляхом модуляції. Синтаксична структура відповідає мові оригіналу.

*Sheldon: **I have** 212 friends on MySpace.*

Leonard: And you've never meet one of them.

*Sheldon: **That's a beauty of it.***

Шелдон: 212 друзів на MySpace.

Леонард: Жодного з них ти не бачив.

Шелдон: У цьому і перевага.

В першій репліці Шелдона, вираз «*I have*» було опущено у мові перекладу. Речення «*that's a beauty of it*» було трансформовано за допомогою смислового розвитку.

Головний герой поєднує у собі характеристики як гармонійного, так і конфліктного типу мовної особистості. Шелдону Лі Куперу властива пластично-динамічна установка, планова поведінка, що втілена в домінуванні чітких стратегій, когерентність (зв'язність, логічність розвитку) теми, що розвивається, домінування маркерів упевненості. Однак, є дуже важливим тримати лідерство у спілкуванні, що притаманно конфліктному типу, включаючи егоцентричність мовлення та конфліктне зіткнення інтенції, наприклад:

Leonard: You could have stop at «It could go well».

Sheldon: If I could have, I would have.

Леонард: Міг би зупинитися на хорошому.

Шелдон: Якщо міг, то зупинився б.

У наведеному прикладі застосовується дослівний переклад.

Penny: You know, I always say «When one door closes, another one opens»

Sheldon: No, it doesn't!

Пенні: Я завжди кажу «Одні двері зачиняються, інші – відчиняються».

Шелдон: Ні, не відчиняються!

Поданий приклад трансформується у мову перекладу шляхом дослівного перекладу. Синтаксична структура відповідає мові оригіналу.

Мовна особистість Шелдона володіє сукупністю здатностей і характеристик, які зумовлюють створення і сприйняття ним мовлення що вирізняються рівнем структурно-мовної складності. Тезаурус героя наповнений різнобічними функціонально-стильовими різновидами мови, що характеризується сукупністю певних мовленевих засобів: широкий спектр лексем, термінологія, фразеологізми, порівняння та ін.

Висновки. Дослідження мовної особистості є перспективною та актуальною сферою для подальших лінгвістичних студій, що забезпечує подальший розвиток та становлення лінгвоперсонології та перекладознавства як самостійних напрямків мовознавства. Використання різних перекладацьких трансформацій забезпечує подальше дослідження мовної особистості у міжкультурному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс: [моногр.]. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность: [моногр.]. Москва: Наука, 1987. 261 с.
3. Комисаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва: Высш. шк., 1990. 253 с.
4. Космеда Т. А., Карпенко Н. А. Индекс коммуникативной компетенции та психотип як параметри диференціації мовної особистості. Комунікативна лінгвістика. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 2011. Вип. 31. С. 196–205.
5. Кочеткова Т. В. Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры (обзор). Саратов, 1996. Вып. 26. С. 14–24.
6. Красных В. В. «Свій» среди «чужих»: миф или реальность? Москва: Гнозис, 2003. 375 с.
7. Потенба А. А. Мысль и язык: [моногр.]. Київ: Синто, 1993. 185 с.
8. Сиротинина О. Б. Социолингвистический фактор в становлении языковой личности. Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. Саратов: Перемена, 1998. С. 3–11.
9. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе. Краснодар: Изд-во юж. ин-та менеджмента, 2004. 155 с.
10. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва: АСТ, 2006. 768 с.
11. Friends10. The Big Bang Theory in the original version with English subtitles. URL:<https://www.friends10.ru/tbtt-eng-sub/season-1-tbtt-eng-sub/episode-4-41/>